

УДК 070.422.001:378.14

М. Д. ДЯЧЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент
Класичний приватний університет

ШЛЯХИ ЗБАГАЧЕННЯ ДОСВІДУ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито сутність понять “творча самореалізація”, “творча індивідуальність”, “творчий потенціал”; висвітлено філософські, педагогічні та психологічні погляди на проблему творчої самореалізації майбутніх учителів у процесі професійної підготовки; визначено організаційно-педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до творчої самореалізації в педагогічній діяльності та окреслено шляхи збагачення досвіду творчої самореалізації майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: майбутній учитель, особистість, професійна підготовка, педагогічно комфортне творче освітнє середовище, організаційно-педагогічні умови, творча самореалізація, творчість.

Важливим показником успішної фахової діяльності вчителя є творча самореалізація як “шлях до самого себе” (як особистості й педагога), що потребує напруженої внутрішньої роботи над собою, над власною професійною сутністю. Творча самореалізація особистості сприяє професійній адаптації; саморозвитку, прагненню до постійного самовдосконалення.

Творча самореалізація вчителя – це, по суті, безперервний процес використання своїх творчих здібностей, основними показниками яких, на наш погляд, є гнучкість і неординарність мислення, оригінальність думок і бачення шляхів вирішення педагогічних завдань і проблем, прагнення до постійного розвитку, здатність генерувати ідеї, допитливість та інтерес до всього нового, сміливість у відстоюванні власних поглядів (оскільки вчителю часто доводиться вирішувати нестандартні педагогічні завдання за незвичайних обставин).

Актуальність порушеної у статті проблеми підкреслюється не лише посиленою соціальною необхідністю у творчих учителях, яких чекають учні (бо з такими педагогами – завжди цікаво й радісно) та їхні батьки, але й потребою сучасної молоді в повній самореалізації, що підкреслює значущість особистості й посилює сенс життя людей, професійним покликанням яких стала робота з дітьми, навчання й виховання учнів. Наразі все більшої актуальності набуває проблема формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя, оскільки здатність до творчості – одна з основних рис педагога.

Теоретична значущість і недостатня розробленість цієї проблеми визначили тему статті, а її метою стало розкриття сутності дефініцій “творча самореалізація”, “творча індивідуальність”, “творчий потенціал”; висвітлення філософських, педагогічних, психологічних підходів до розуміння

творчої самореалізації майбутніх учителів у процесі професійної підготовки; визначення організаційно-педагогічних умов для формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя та підготовки його до творчої самореалізації в педагогічній діяльності.

Проблема творчості стала предметом вивчення багатьох учених (М. Бахтіна, Д. Богоявленської, Г. Буша, Т. Волобуєвої, Дж. Гілфорда, О. Лука, І. Манохи, В. Моляко, Я. Пономарьова, А. Пуанкаре, В. Роменця, З. Сіверс, В. Століна, Е. Торранса, А. Шумиліна та ін.).

Гуманістичні концепції розуміння розвитку особистості як необхідної умови для максимальної творчої самореалізації розробили А. Деркач, Л. Коханович, Н. Кузьміна, А. Маслоу, Л. Мітіна, Г. Олпорт, К. Роджерс, Л. Рябов, А. Сущенко та ін.). Специфіку творчої індивідуальності пояснювали такі вчені, як А. Асмолов, М. Бахтін, В. Белов, І. Кон, В. Міріманов, В. Шадриков та ін.

Як відомо, творча самореалізація є стійкою характеристикою творчої індивідуальності. Без творчого підходу до підготовки майбутніх фахівців неможливо очікувати, що серед них з'явиться справжній професіонал. Кожен індивід народжується для того, щоб перетворювати об'єктивну реальність, тобто всі мають творчі задатки [6, с. 22], але ж молодій людині треба допомогти розвинути їх, реалізувати в житті й майбутній трудовій діяльності.

Необхідність забезпечення умов для творчого самовиявлення кожного громадянина вказується в Національній доктрині розвитку освіти та Державній національній програмі "Освіта. Україна XXI століття" [3], до того ж, за словами З. Сіверс, бо "самі сучасні реалії потребують активізації розвитку особистості, її творчого потенціалу" [7, с. 47]. Як зазначає дослідниця, процеси самореалізації в професійній сфері (починаючи зі вступу до вищого навчального закладу) характеризуються тим, що, на відміну від процесів виховання й навчання, пріоритетну роль починають відігравати самовиховання, самонавчання, самопізнання, які сприяють самовдосконаленню майбутнього спеціаліста [7].

На нашу думку, основною причиною невдоволеності, розчарувань, проблем із навчанням, уповільнення руху до саморозвитку і самореалізації в подальшій професійній діяльності є нереалізованість студентом себе, власної індивідуальності, неповторності, унікальності. Особливості характеру та волі творчої особистості зумовлюють можливості її саморозвитку, у тому числі – творчих здібностей, студент стає не лише об'єктом, але й суб'єктом творчого розвитку.

Процес формування вчительської індивідуальності відбувається на тлі творчості, що є однією з обов'язкових ознак професіоналізму педагога. Творчість – це істинна сутність людини, джерело розвитку і прогресу суспільства. Вільна творча самореалізація особистості є запорукою її успішної адаптації та інтеграції, здійснення нею свого призначення. У педагогіці творчість розуміється як процес засвоєння матеріальних та духов-

них цінностей, створених людством, під час якого відбувається формування і розвиток творчої особистості.

Для того, щоби студенти під час навчального процесу могли набувати досвіду творчого пошуку, вони повинні брати участь у пошуці шляхів розв'язання проблеми. Для формування творчого досвіду необхідно конструювати спеціальні педагогічні ситуації, що створюють умови для творчого вирішення, адже навчання творчості відбувається головним чином на проблемах, уже вирішених суспільством.

Самореалізація сучасного вчителя, на наш погляд, нерозривно пов'язана з процесом самотворення його особистості, що передбачає розвиток у нього творчого підходу до педагогічної діяльності.

Індивідуальний творчий стиль учителя характеризується не лише високо розвиненими загально педагогічними та спеціальними знаннями, вміннями та навичками, а й розвитком його творчого потенціалу, який, за словами Є. Адакіна, відбиває минуле (є сукупністю накопичених особистістю в процесі її становлення ознак, що зумовлюють здатність до певного розвитку), репрезентує сьогодення (відображає структуру та рівні організації здібностей, можливостей особистості та їх практичного застосування), орієнтує на майбутнє (слугує необхідною передумовою для саморозвитку особистості) [1].

Під час професійної підготовки майбутніх учителів необхідно створити організаційно-педагогічні умови збагачення досвіду творчої самореалізації, успішного процесу самотворення соціально зрілого педагога-професіонала, що передбачають пошук нових форм і методів навчання, спрямованих на перманентний саморозвиток особистості педагога, створення психологічно сприятливого клімату й ситуації успіху в межах педагогічно комфортного освітнього середовища.

Реалії життя свідчать, що здатність до творчої самореалізації, навіть в умовах об'єктивної необхідності, дуже часто проходить ускладненим шляхом (незрозумілість, неприйнятність нового, невідомого, можновладними чи впливовими особами в державі та суспільстві), коли подавлюється творча ініціатива, не визнається цінність і перспективність запропонованих ідей. Це може бути пов'язано і з нетворчою обстановкою, несприятливим психологічним кліматом у колективі. Крім того, необхідно враховувати, що "творчість притаманна тільки тим, для кого характерне ціннісне відношення до праці, хто прагне до підвищення професійної кваліфікації, поповнення знань і вивчення досвіду як окремих педагогів, так і цілих педагогічних колективів" [5].

Так, наприклад, під час заняття в "Майстерні педагогічних ідей" у контексті навчальної дисципліни "Моделювання професійної діяльності фахівця" майбутні педагоги окреслюють образ сучасного вчителя:

– Сучасний учитель має бути творчим, винахідливим, сміливим, комунікабельним, кмітливим, володіти педагогічним мисленням та розвинутими здібностями логічного викладу думок і цікавої подачі навчального

матеріалу, вмінням заохотити школярів до активної роботи в процесі уроку й позакласних заходів.

– Учитель має не лише цікавитися педагогічною інноватикою, але й упроваджувати в свою щоденну педагогічну діяльність нові форми навчальної та виховної діяльності.

– Безумовно, вчитель має бути чесним і справедливим. Він повинен навчитися розуміти кожную дитину з її характером, з особистими природними здібностями. Вчитель має прагнути сформувати в дитині кращі якості та риси, повинен дбати про безперервний розвиток її творчого потенціалу.

– Учителеві сьогодні потрібно бути обізнаним у багатьох сферах сучасного життя, оскільки завдяки глобальній комп'ютеризації учні отримують велику кількість інформації, легко орієнтуючись у світі інтернету й самостійно здобуваючи собі певні знання. Тому вчитель не має права відставати від них, повинен допомагати дитині спрямовувати свої інтереси в найоптимальніше русло, звідки вона отримає лише корисну для неї інформацію, що ніяким чином не зможе нашкодити учневі, який формується як особистість.

– Учитель повинен бути креативним і під час уроків, і в позакласній роботі. Діти завжди підтримують ідеї такого педагога, сприймають його як друга, легко “включаються” в роботу. Щоб підготувати цікавий урок, учителю обов'язково слід продумати кожную дрібничку, кожный фрагмент, кожную деталь, підібрати яскраву наочність, необхідний технічний чи музичний супровід.

У процесі навчальних занять студенти успішно моделюють ситуації майбутньої педагогічної діяльності, проводять фрагменти уроків, демонструють самостійно створені презентації з певної теми тощо.

У процесі позааудиторної роботи за допомогою актуалізації творчих можливостей майбутнього учителя відбувається зростання рівня його творчої активності, постійний саморозвиток творчого потенціалу особистості студента, що неможливо уявити без його прагнення до самореалізації. Звичайно такий розвиток певною мірою може гальмуватися через можливу відсутність потреби суспільства у творчому вчителі.

Під час позааудиторної роботи також необхідно враховувати, яких учителів чекає сьогодні суспільство (компетентних, відповідальних, творчих, конкурентоспроможних, комунікабельних, з глибоким почуттям патріотизму, з любов'ю і до дітей, й до своєї майбутньої професії, з творчим інноваційним мисленням, з філософським поглядом на явища та події життя, зі стійкою громадянською позицією, високою професійною культурою і духовністю – учителів креативних, ерудованих, толерантних, гуманних, щирих, допитливих, кмітливих).

Для цього необхідно сприяти розвитку творчих здібностей (уяви, пам'яті, нестандартного мислення, фантазії, інтуїції) та характерологічних особливостей (активності, ініціативності, впевненості, наполегливості, працездатності, комунікативності, самостійності тощо) студентів [2, с. 42].

У процесі навчальної діяльності та позааудиторної роботи у майбутніх учителів формуються, розвиваються, коригуються уявлення про учительський професіоналізм і педагогічну майстерність.

Під час педагогічної практики у школі студент має можливість не лише перевірити свою готовність до творчої самореалізації в галузі освітньої діяльності, а й переконатися у правильності вибору свого життєвого шляху і професійного призначення, від чого безпосередньо залежатиме в майбутньому якість його педагогічної праці.

Головним завданням вищої школи стає “розвиток самотворчих якостей особи, здатності сприймати і переробляти нові наукові ідеї, аналізувати і застосовувати їх в умовах самостійної професійної діяльності” [2, с. 321]. Як вважає Л. Столяренко, творчий потенціал особистості визначається отриманими нею і самостійно виробленими вміннями й навичками, здібностями до дії і мірою їх реалізації в тій чи іншій сфері діяльності [8]. Не завжди людина спроможна визначити конкретну мету, передбачити результат власної творчості, який може виявитися завсім несподіваним, навіть протилежним тому, який передбачався, до того ж визначити соціальну значущість відкриття відразу дуже складно, а інколи – неможливо.

З метою оптимізації підготовки майбутніх учителів до творчої самореалізації в педагогічній діяльності можна запропонувати спецкурс “Основи професійно-творчої самореалізації сучасного вчителя”, який орієнтує на розгляд і теоретичне опрацювання, зокрема, таких питань:

- самореалізація особистості як важливий показник її життєдіяльності;
- сутність понять “творча самореалізація”, “творчий саморозвиток”;
- формування потреби творчої самореалізації у професійній діяльності як рушійної сили постійного саморозвитку особистості вчителя;
- саморозвиток особистості вчителя – запорука його професійного й особистісного зростання;
- механізм збагачення вчителя професійно-практичним та духовно-творчим педагогічним досвідом;
- удосконалення фахового зростання вчителя в процесі виконання професійних функцій;
- саморозвиток майбутнього педагога як основа перманентного розвитку його творчого потенціалу;
- самотворення і самовдосконалення творчих рис як запорука компетентного і творчого вирішення завдань та проблем у майбутній педагогічній діяльності;
- самовиховання як основа духовно-творчого зростання вчителя;
- формування творчо-діяльнісного ставлення педагога до навколишньої дійсності;
- саморозвиток творчих можливостей майбутнього вчителя як умова самовдосконалення і підготовки до майбутньої професійної діяльності;
- самоорганізація індивідуальної та самостійної роботи майбутнього вчителя як творчий процес.

Якість вищої освіти, за словами С. Ніколаєнка, “визначається не стільки затратними кредитами, які чомусь вимірюють переважно кількістю годин, скільки рівнем професійного розвитку майбутнього фахівця, його професійної культури і громадянською позицією, яку він займає в житті” [4, с. 24].

З урахуванням потреби формування у майбутніх учителів творчого підходу до викладання шкільних дисциплін і спрямованості їх викладацької діяльності на розвиток творчого потенціалу учнів можна запропонувати спецкурс “Підготовка до розвитку творчого потенціалу учнів”, у процесі вивчення якого розглянути теми, що збагачують майбутнього учителя знаннями щодо творчої самореалізації в педагогічній діяльності.

Тема 1. Форми та засоби розвитку творчого потенціалу учнів під час навчальних занять.

Тема 2. Шляхи оптимізації процесу розвитку творчого потенціалу учнів у процесі позакласної роботи.

Тема 3. Форми роботи вчителя, спрямовані на розвиток творчого мислення учнів.

Тема 4. Способи активізації творчої активності учнів під час уроків та позакласної роботи.

Тема 5. Методика проведення дидактичних ігор на уроках.

Тема 6. Засоби сприяння творчій самореалізації вчителя у процесі професійної діяльності.

Тема 7. Діалогічні методи навчання в школі.

Тема 8. Види нестандартних уроків: індивідуально-творчий підхід до їх розробки.

Тема 9. Людиноцентричний та особистісно орієнтований підхід до навчання та виховання учнів.

10. Види позакласної роботи, спрямовані на розвиток творчого потенціалу школярів.

З метою формування у майбутніх учителів творчого підходу до організації навчального процесу при викладанні шкільних дисциплін доцільно організувати роботу інтерактивного семінару “Організація творчої діяльності студента як умова розвитку творчого потенціалу особистості”, який можна впроваджувати в процес позааудиторної роботи. Темі занять бажано заздалегідь обговорити зі студентами, щоби зорієнтувати роботу семінару згідно з конкретними освітніми потребами майбутніх учителів. Наприклад, можна розглянути такі питання:

1) орієнтація на індивідуально-творчий розвиток особистості майбутнього вчителя;

2) роль освітнього середовища для розвитку творчого потенціалу особистості студента, учня;

3) організація творчої співпраці вчителя з учнями на засадах рівноправного конструктивного діалогу;

4) самоосвіта майбутнього вчителя як передумова його професійного самовдосконалення;

5) самоорганізація пізнавальної творчо-самостійної роботи майбутнього вчителя;

6) поєднання індивідуальної та колективної форм навчальної діяльності у створенні творчих проектів;

7) специфіка моделювання індивідуальної ситуації успіху в педагогічній діяльності;

8) імпровізоване поле педагогічної діяльності як один зі способів розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів.

Творчий потенціал майбутнього вчителя розвивається на засадах накопиченого соціального досвіду творчої самореалізації, отриманих у процесі навчання в педагогічному навчальному закладі знань, умінь, навичок, а також на основі постійного прагнення до самовдосконалення.

Умовами розвитку творчої активності є і домінування активного пізнавального інтересу в мотиваційній структурі особистості, творчий характер навчально-пізнавальної діяльності. Перша умова виконується, якщо зусилля педагога спрямовані на розвиток внутрішніх мотивів пізнавальної діяльності, які активізують розумові здібності, стимулюють вихід за межі поставленого завдання.

Друга ж умова забезпечується спрямованістю учасників процесу навчання на творчість. Тоді обов'язкові репродуктивні дії є частиною власне творчого процесу, який у навчанні розуміється не тільки як освоєння механізмів діяльності, але і як процес формування необхідних для творчості особистісних рис.

Реалізації вищезгаданих умов може сприяти відкриття творчих педагогічних лабораторій, розробка системи інтерактивних методів навчання, під час яких майбутній учитель міг би розвивати власний творчий потенціал, формувати свою творчу індивідуальність, саморозвиватися й самовдосконалюватися, збагачуватися досвідом творчої реалізації в педагогічній діяльності.

У процесі самонавчання відбувається розвиток компонентів творчої активності, яка є і причиною, й результатом самонавчальної діяльності. Студент сам ставить перед собою мету і прагне досягти її, творить себе, здобуваючи теоретичні знання, формуючи навички й уміння, розвиваючи здібності, виховуючи в собі необхідні професійні й особистісні риси.

У результаті творчого процесу відбувається перетворення внутрішнього світу самого творця. Творчість торкається не лише його інтелектуальної сфери, але й емоційної – творчість є шляхом до самоствердження через реалізацію його здібностей, талантів і створення індивідуальних цінностей.

Серед чинників, що зумовлюють формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя, можна назвати: потреби соціуму; глобалізація цілей освіти; посилення ролі особистісних якостей (реалізація природних

здібностей та нахилів, прагнення до творчого самовиявлення у педагогічній діяльності, здатність до самотворення й самовиховання, професійна гнучкість, ініціативність, сприйнятливність до нового, творче мислення, уява, фантазія, комунікабельність, які необхідно постійно розвивати і вдосконалювати).

Одним із чинників ефективної підготовки майбутнього вчителя до творчої самореалізації та розвитку його творчої індивідуальності є самостійність у набутті знань. Наразі абсолютно безрезультативним є пасивне сприйняття студентами знань, необхідних для їх подальшої роботи. Навчити їх самостійно оволодівати необхідними знаннями, формувати й розвивати в собі вміння та навички, допомогти студентам стати активними, творчими людьми – одне з важливих завдань вищої освіти, особливо – педагогічної.

Висновки. Отже, найважливішим фактором і необхідною умовою ефективного саморозвитку майбутнього вчителя є процес творчості, що визначає його творчу сутність. Роль творчості в саморозвитку підсилює процес творчості самої особистості, адже саморозвиток – це не спонтанна актуальність, а вмотивований творчий процес розкриття й розвитку реальних і потенційних здібностей, свідомої самоосвіти та самовиховання особистості. Сприяння творчій самореалізації, самовираженню, самостверженню студентів як стимул до посилення їхньої віри у власні можливості й перспективи є надзвичайно важливим для професійного становлення особистості майбутнього вчителя.

Список використаної літератури

1. Адакин Е. Е. Формирование творческого потенциала студентов вуза в условиях системы заочного обучения : монография / Е. Е. Адакин ; ред. Н. Э. Касаткина. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2005. – 328 с.
2. Драч І. І. Розвиток творчих здібностей студентів – важлива складова підготовки майбутніх фахівців / І. І. Драч // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України ; Наук.-метод. центр вищої освіти. – Київ, 2000. – Вип. 28. – С. 83–90.
3. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – № 26. – С. 3.
4. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – Київ : Знання, 2005. – С. 24–30.
5. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і перероб. – Київ : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
6. Ржевська Н. Творчість як основна умова формування особистості майбутнього фахівця [Електронний ресурс] / Н. Ржевська. – Режим доступу: <http://ipto.kiev.ua/files/rxo/rxo3.pdf>.
7. Сіверс З. Ф. Феномен творчості як базова складова акмеологічного розвитку особистості / З. Ф. Сіверс // Освіта і управління. – 2008. – № 1. – С. 47–55.
8. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 736 с.
9. Сущенко Т. И. Педагогическое творчество – важнейший показатель профессионализма учителей и преподавателей высшей школы / Т. И. Сущенко // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / за

ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2010. . – Вип. 27 (31) : в 3-х ч. – Ч. 1– С. 237–245.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2015.

Дяченко М. Д. Пути обогащения опыта творческой самореализации будущих учителей в процессе профессиональной подготовки

В статье раскрыта сущность понятий “творческая самореализация”, “творческая индивидуальность”, “творческий потенциал”; рассмотрены философские, педагогические и психологические взгляды на проблему творческой самореализации будущих учителей в процессе профессиональной подготовки; определены организационно-педагогические условия подготовки будущего учителя к творческой самореализации в педагогической деятельности и определены пути обогащения опыта творческой самореализации будущих учителей в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: будущий учитель, личность, профессиональная подготовка, педагогически комфортную творческую образовательную среду, организационно-педагогические условия, творческая самореализация, творчество.

Dyachenko M. The Way to Enrich the Experience Creative Self-Realization of Future Teachers in the Process of Professional Training

The article reveals the essence of the concepts of “creative self-realization”, “the creative personality”, “creative potential”; are considered the philosophical, pedagogical and psychological views on the problem of creative self-realization of future teachers in the process of professional training; identifies organizational and pedagogical conditions of training future teachers in creative self-realization in pedagogical activity and the ways the learning experience of the creative self-realization teachers in the process of professional training.

An important indicator of successful professional activity of a teacher is creative self-realization as “the way to itself” (as a person and a teacher) that requires intense inner work on yourself, on your own professional entity. Creative self-actualization that promotes professional adaptation; self-development, striving for continuous improvement.

Creative self-realization of the teacher is, in fact, a continuous process for the use of their creative abilities, the main indicators which, in our opinion, is flexibility and originality of thought, originality of thought and vision dear to the solution of pedagogical tasks and problems, commitment to continuous development, ability to generate ideas, curiosity and interest in everything new, courage in defending own views (because the teacher often has to solve non-standard pedagogical tasks in unusual circumstances.

To students during the learning process to gain the experience of creative search, they must take part in finding creative solutions to problems. For the formation of the creative experience necessary to design special pedagogical situations, creating conditions for creative solutions, because the training work is mainly on the issues already decided by the society.

Key words: future teacher, personality, training, pedagogically creative, comfortable learning environment, pedagogical conditions, creative self-realization, creativity.